

UDK 811.161.1'366.52:811.163.6'366.52

Mladen Uhlik

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

mladen.uhlik@ff.uni-lj.si

IZRAŽANJE SPOLSKE KORELACIJE PRI POLOŽAJNIH POIMENOVANJIH V RUŠČINI IN SLOVENŠČINI

Prispevek se osredotoča na vprašanje izražanja spolske korelacije pri položajnih poimenovanjih v ruščini in slovenščini. Opozarjamo na tri posebnosti pri rabi ženskih poimenovanj za poklice v ruščini. Ruščina ima v nezaznamovani rabi manj feminativov. V kontekstih z zmanjšano stopnjo referenčnosti se v ruščini pogosteje kot v slovenščini uporabljajo moška poimenovanja. Pri nekaterih položajnih poimenovanjih se v ruščini pojavlja raba t. i. dvospolskih samostalnikov, ki sodijo v prvo deklinacijo, a lahko označujejo oba referenčna spola. Prispevek analizira skladske rabe dvospolskih samostalnikov in stanje v sodobni ruščini primerja z ustreznici v slovenščini.

Ključne besede: spolska korelacija, položajna poimenovanja, referenčnost, pomensko ujemanje, ruščina, slovenščina

The article focuses on some differences in designations of professions in Russian and Slovenian. In Russian the use of feminine derivations for this class of nouns is less productive. This is due to the fact that many feminine derivations are stylistically marked. What is more, in sentences with attributive meaning, although the referent is a woman, Russian can use the masculine form, which is not typical of Slovenian. The peculiarity of Russian is the use of "hybrid" nouns, which can refer to both genders despite belonging to the first, "masculine" declension. I highlight some syntactic characteristics of these Russian nouns by comparing them with their semantic equivalents in Slovenian.

Keywords: gender marking, designations of professions, referentiality, semantic agreement, Russian, Slovenian

1 Uvod: Opredelitev slovničnega spola

Prispevek¹ poskuša opozoriti na nekatere razlike pri izražanju spola v ruščini in slovenščini. Spol v ruskem jeziku je slovarsko opredeljena kategorija (*словокласифицирующая категория*) samostalniških besed (samostalnikov in večine samostalniških zaimkov) in pregibna kategorija (*словоизменятельная категория*) pridevnikov, deležnikov, števnikov, nekaterih tipov zaimkov in *-l* glagolskih oblik preteklika ter pogojnika², ki

¹ Rad bi se zahvalil Bobanu Arsenijeviću, Mislavu Beniću, Mariji A. Holodilovi, Eleni Ju. Ivanovi, Domnu Krvini, Mitju Trojarju, Adi Vidovič Muhi in Andreji Žele za vse dragocene nasvete. Vsa odgovornost za morebitne napake pri analizi in interpretaciji je moja.

² Razlika med ruščino in slovenščino pri izražanju spola z *-l* oblikami se kaže pri prihodnjiku. V ruščini tvorimo prihodnjik nedovršnikov iz prihodnjika glagola *быть* in nedoločnika, kar pomeni da oblike prihodnjika ne izražajo spolskega razlikovanja.

se s samostalniškimi besedami ujemajo (Sičinava 2011). Pri omenjenih besedah lahko govorimo zgolj o slovničnem spolu, ki ga določa samostalniška beseda. Slovnični spol je torej treba razumeti predvsem kot skladenjski odnos³ ujemanja⁴ samostalniške nadzorne besede in ujemalne nadzorovane besede:⁵

- 1.) rus. *Нов-ый галстук-о висел-о. Нов-ая рубашк-а висел-а. Нов-ое пальт-о висел-о.*

Kot je razvidno iz (1), slovnični morfemi nadzorovanih besed – pridevniške oblike *новый* in *-l* oblike povedka – razkrivajo slovnični spol nadzornih samostalniških besed.

2 Različni načini izražanja spolske korelacije pri označevanju oseb

V prispevku se omejujemo na vprašanje spolske korelacije pri izražanju referenčnega spola pri osebah (človeško⁺), pri kateri je razlika med spoloma najpogosteje pomensko motivirana. V ruščini se poimenovalna opozicija med ženskim in moškim referenčnim spolom izraža na naslednje načine:⁶

2.1 Pri leksemskem izražanju referenčnega spola se pri vsakem spolu uporablja drugačen korenski morfem:

- 2.) rus. брат/сестра, отец/мать, муж/жена, сын/дочь

Tovrstni pari besed predstavljajo zaključeno skupino samostalnikov, ki najpogosteje označujejo sorodstvena razmerja. Pri tem tipu se obe obliki uporabljata zaznamovano in nezamenljivo, samostalnika *отец* ali *сын* ne moreta označevati oseb ženskega spola.

2.2 Pri morfemskem izražanju referenčnega spola razlikujemo dva tipa:

2.2.1 Izražanje spolske korelacije z oblikospreminevalnimi morfemi (končnicami):

- 3.) rus. больн-ой 'bolnik' / больн-ая 'bolnica';

- 4.) rus. заведующ-ий 'vodja' / заведующ-ая 'vodja'

³ V ruščini se slovnični spol zgolj delno prekriva z morfološko delitvijo samostalnikov po sklanjatvenih vzorcih oz. paradigmah (za podrobneje o tem gl. Corbett 1991: 36–37). Primeri odsotnosti prekrivanja med tipom deklinacije in slovničnim spolom so: samostalniki *дядя* 'stric', *дедушка* 'dedek', *юноша* 'mladenič', ki sodijo v a-deklinacijo, a so moškega spola; samostalniki na -o s priponami -ищ- in -ишк-, ki ohranjajo moški spol motivirajoče besede (*домишко* 'hišica', *домище* 'velika hiša') in t.i. samostalniki splošnega spola (*пакса* 'cmera', *задира* 'zbadljivec/zbadljivka'), ki so glede na referenčni spol lahko moškega ali ženskega slovničnega spola (*Максим – такой зануда* 'Maksim je takšna tečnoba', *Аня – такая зануда* 'Anja je takšna tečnoba'). Poseben primer so poklicna in položajna poimenovanja (*врач* 'zdravnik/-ica', *гид* 'vodič/-ka'), ki se uporabljajo za oba referenčna spola. Glede predvidljivosti spola iz morfološke v slovenščini gl. Marvin 2019.

⁴ Slovnični spol je jezikovna kategorija, ki se izraža preko skladenjskega ujemanja in končniških morfemov. V ruskem jezikoslovju se razlika med slovničnim in referenčnim spolom izraža tudi na terminološki ravni: slovnični spol je *под*, referenčni spol pa *пол*.

⁵ *Nadzorna beseda* uporabljamo kot ustreznico termina G. G. Corbetta *controller*, *nadzorovana beseda* pa kot ustreznico termina *target* (gl. Corbett 1991, Corbett 2010).

⁶ Za več o tem gl. Mučnik (1971: 177–244).

V ta tip sodi skupina prvotnih kakovostnih pridevnikov (3) ali deležnikov (4), ki v posamostaljeni rabi označujejo osebe. Kazalec spola je slovnični morfem oz. končnica (-ой / -ая; -ий / -ая), ki poleg označevanja referenčnega in morfološkega spola vključuje še informacije o sklonu, številu in živosti nanosnika. V ruščini se kategorija živosti izraža v ednini m. spola prve sklanjatve in v množini vseh spolov, kjer se dosledno upošteva pri vseh sklanjatvenih tipih (za več o tem gl. Tominec 2015: 177–178).

2.2.2 Izražanje spolske korelacije z besedotvornimi morfemi oz. sufiksi:

5.) rus. преподаватель-*ø* vs. преподаватель-**ниц-а**,

6.) rus. студент-*ø* vs. студент-**к-а**.

Besedotvorno izražanje spolske korelacije je v ruščini produktivnejše kot razlikovanje s pomočjo korenškega (tip 2. 1) ali oblikospreminjevalnega morfema (tip 2. 2. 1). Toda prav pri njem prihaja do pomembnih razlik med ruščino in slovenščino, ki se kažejo pri zmožnostih poimenovanja »poklicev, nazivov in položajev za ženski spol« (Derganc 2017: 125). Kakor ugotavlja Aleksandra Derganc, se ruščina in slovenščina razlikujeta predvsem pri poimenovanjih, ki se nanašajo na »žensko nosilko poklica ali položaja« (Derganc 2017: 125). V slovenščini je raba velikega števila feminativov, tvorjenih z besedotvornimi morfemi *-ic-*, *-k-* in *-inj-*, produktivna in najpogostejše stilistično nezaznamovana. Poleg tega število poimenovanj, ki se nanašajo na ženske, narašča.⁷ Derganc opozarja, da ruščina sicer pozna možnosti tvorjenja feminativov, vendar je njihova raba na področju prestižnih poklicev in funkcij dostikrat omejena. Izpostavlja tudi, da so tvorjenke s sufiksi *-ичк-*, *-ин'-*, *-их-* in *-и-* večinoma stilistično zaznamovane (*биологичка*, *филологиня*, *врачиха*, *директорша*).⁸ K temu lahko dodamo, da tvorjenke s temi sufiksi niso tipične za poimenovanje nosilk poklicev, ker so pogosto prekrivne z drugimi pomeni: lahko označujejo soproge nosilcev poklicev (*генеральша* 'generalova žena', *бухгалтерша* 'žena računovodje'),⁹ ali druge realije (*электричка* 'krajevni vlak'), kar otežuje tvorjenje novih feminativov (Mučnik 1971: 238). V ruskem jezikoslovju je še odprto vprašanje, ali obstajajo znotrajjezikovni razlogi, ki bi vplivali na bolj omejene možnosti tvorjenja feminativov, kot jih poznajo nekateri drugi slovanski jeziki (npr. slovenščina, češčina). V nekaterih primerih je raba določenih sufiksov onemogočena zaradi soglasniških premen in hkratnega kopičenja soglasnikov, npr. *хирург* in **хируржка* (Mučnik 1971, Gerasimova 2017).¹⁰ Nekateri

⁷ V *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* je 201 novih ženskih poimenovanj, ki so tvorjena z besedotvornimi morfemi.

⁸ Gl. Derganc (2017: 127).

⁹ Ta tip pomenske prekrivnosti v slovenščini ni vedno ovira pri rabi obstoječih besed v funkciji feminativov. S. Štumberger omenja zglede, kot je npr. *notarka*, pri katerih je pomen feminativa prevzelo poimenovanje, ki je prej označevalo soprogo nosilca poklica (Štumberger 2015).

¹⁰ V slovenščini se podoben problem pogosto rešuje s pomočjo sufiksa *-inj-*, ki je v ruščini pri označevanju nosilk poklicev v rabi redkeje (možen je pri feminativih *княгиня*, *графиня*, ki označujeta statusne vloge).

jezikoslovci pa so mnenja, da je manjša produktivnost določenih sufiksov pri tvorjenju feminativov povezana tudi z akcentološkimi vzroki.¹¹

2.3 Skladenjsko izražanje referenčnega spola: Našteti dejavniki, ki vplivajo na omejeno tvorjenje feminativov, imajo dve posledici: (1) V ruščini se na področju označevanja položajnih poimenovanj pogosteje kot v slovenščini uporabljajo samostalniki moškega slovničnega spola, ki se lahko nanašajo na oba referenčna spola (o tem vprašanju glej 2.4), (2) Ruščina poleg leksemskega in morfemskega izražanja referenčnega spola pozna še posebno ujemanje, pri katerem je spol nosnika razviden šele iz oblike nadzorovane besede.¹²

2.4 Pred analizo izražanja referenčnega spola pri dvospolskih poimenovanjih si oglejmo nekatere značilnosti spolske korelacije tipa *студент – студентка, преподаватель – преподавательница*, pri katerih ženska oblika ni stilistično zaznamovana. Odnos med rabo moške in ženske poimenovalne oblike je v ruščini, kakor bo pokazano v nadaljevanju, povezan z različnimi tipi nanašalnosti (referenčnosti), pri katerih izstopajo trije načini rabe položajnih poimenovanj (Rothstein 1980, Kopeliovč 1970).

Pri prvem tipu samostalniška zveza nastopa v vlogi poimenovanja konkretne osebe (referenčnega udeleženca) v kontekstu, v katerem je pomembno izpostaviti referenčni spol nosnika. Če gre za ženskega nosnika in če je feminativ stilistično nezaznamovan, bo tudi v ruskem knjižnem jeziku v rabi ženska oblika:

- 7.) rus. Во время перерыва между уроками в аудиторию вошла **преподавательница**.
slvn. Med pavzo med urami je v predavalnico vstopila **učiteljica**.

Rabo položajnih poimenovanj pri označevanju konkretne osebe je treba razlikovati od primerov, ko se osebkem s povedkovim določilom ob nepolnopolnenskem glagolu (npr. *быть* 'biti', *работать* 'delati', *стать* 'postati') pripisuje lastnost.¹³

- 8.) rus. Она работала **продавщицей** / **продавцом**.
slvn. Delala je kot **prodajalka**.

- 9.) rus. Наталья Петровна – **наш новый учитель** / **новая учительница**.
slvn. Natalija Petrovna je **naša nova učiteljica**.

Pri zgledih (8) in (9) gre za drug tip referenčnosti kot v (7): samostalniška zveza se v povedkovem določilu ne nanaša izključno na imenovalniški osebek (*ona, Natalija*

¹¹ Akcentolog in indoeuropeist Mihail V. Oslon ugotavlja, da se sufiks *-k-* pri izposojenih besedah pojavlja predvsem pri feminativih, ki imajo naglašen predzadnji zlog (*санитарка, миссионерка, стажёрка*), medtem ko je možnost rabe sufiksa *-k-* onemogočena pri samostalnikih, pri katerih je naglas na drugih zlogih (*авторка, *докторка). Oslon opozarja, da se pravilo nanaša zgolj na možnost tvorjenja feminativov iz izposojenih besed (iz ustnega posveta z Oslonom).

¹² Prav zaradi tovrstnih primerov Galina I. Kustova zapiše, da v ruščini naslovnik pogosto dobiva informacijo o spolu nosnika šele preko pregibanjske oblike nadzorovane besede (Kustova 2018: 70).

¹³ O t. i. prisojevalnih oz. pripisovalnih stavčnih povedi v slovenščini glej Uhlík, Žele 2016: 388–389.

Petrovna), pač pa ga enači z množico posameznikov, ki si delijo pripisovalno lastnost.¹⁴ V teh primerih je v ruščini, če se pripisovalni stavek nanaša na žensko, možna raba obeh oblik (gl. 8, 9). V slovenščini se, kakor je vidno iz slovenskih ustreznih, dvakrat poudarja presupozicija, da je nanosnik ženskega spola – enkrat z osebkom, drugič s feminativom v povedkovem določilu.

Pri ruskih pripisovalnih stavkih je zanimivo opozoriti na to, da se raba moške oblike v povedkovem določilu posebej izkazuje v primerih, ko se znotraj povedkovniško uporabljene samostalniške zveze uporablja kakovostni pridevnik vrednotenja npr. *хороший* 'dober', *настоящий* 'pravi' (gl. Iomdin 1990: 41), kar še dodatno poudari pripisovalno lastnost.

10.) rus. Моя сестра – **хороший студент/настоящий актер** (L. L. Iomdin 1990: 41).

slvn. Moja sestra je **dobra študentka/prava igralka**.

11.) rus. Кто-то мне говорил, что я была **хорошим преподавателем**.

slvn. Nekdo mi je pravil, da sem bila **dobra učiteljica**.

Tudi v tem primeru v slovenskih ustreznih prevladuje raba ženskih poimenovanj v povedkovem določilu, kar včasih lahko pripelje do dvoumnih zgledov:¹⁵

12.) slvn. Amy Klobuchar spada med najbolj znane **slovenske senatorke/ senatorje** [v ZDA].

Če v (12) uporabimo žensko poimenovanje, ni jasno, ali je političarka najbolj znana med vsemi slovenskimi senatorji, celotno množico, ali zgolj med slovenskimi senatorkami, podmnožico vseh slovenskih senatorjev (iz ustnega posveta s P. Weissom).

V ruščini je moška poimevalna oblika izključno v rabi, ko gre za označevanje generičnega nanosnika. V tem primeru prihaja do nevtralizacije opozicije med členoma korelacije, moška oblika je inkluzivna v odnosu do obeh spolov.

13.) rus. Нужен **преподаватель** английского языка.

lvn. Potrebujemo **učitelja** angleškega jezika.

Če sklenemo, delitev treh tipov stavkov s položajnimi poimenovanji kaže na to, da se med ruščino in slovenščino največja razlika kaže v pripisovalnih stavkih: v ruščini je v zgledih, ki se nanašajo na žensko osebo, možna raba moškega poimenovanja, v slovenščini je v tem primeru pogostejša raba feminativa. Oba jezika težita k temu, da bi na izrazni ravni ohranila razliko med spoloma pri stavkih z visoko stopnjo nanašalnosti.

¹⁴ Ada Vidovič Muha v tem primeru govori o uvrstitvenih povedkovnikih (2015: 396), pri katerih gre za »uvrstitev razlagalnega leksema v neposredno višje in s tem pomensko ekstenzivnejše pojmovno polje« (2013: 61).

¹⁵ Vprašali smo 60 govorcev slovenščine, starih od 20 do 40 let, kako bi prevedli ruske stavke: rus. *Анна работала продавцом. Анна – наш новый учитель. Анна была лучшим студентом*. Vsi vprašani so se odločili za prevod z ženskimi poimenovanji (Ana je delala kot prodajalka, Ana je naša nova učiteljica, Ana je najboljša študentka).

3 Razširjanje pomenskega ujemanja v ruskem jeziku v 20. stoletju

3.1 V prvi polovici 20. stoletja se je v ruskem jeziku zaradi povečane vključenosti žensk na različnih področjih družbenega delovanja pojavilo veliko ženskih poimenovanj, ki označujejo nosilke poklicev, ki so jih prej opravljali izključno moški (*летчица* 'pilotka', *шахтерка* 'rudarka'), ali nosilke novih poklicev (*космонавтка* 'kozmonavtka', *сценаристка* 'scenaristka'). Zaradi dejavnikov opisanih v 2.2.2 pri nekaterih samostalnikih vseeno ni prišlo do nastanka novih tvorjenk, ki bi lahko izključno označevale nosilke poklicev in družbenih položajev. Leksemi, ki so sicer morfološko moškega spola – *врач, инженер, директор, руководитель, редактор, президент* idr. – so se začeli uporabljati kot t. i. dvospolska poimenovanja, ki označujejo oba referenčna spola.¹⁶

V dvajsetih letih dvajsetega stoletja (Peškovski 1938) se je zaradi potrebe govorcev, da bi v stavkih z dvospolskimi poimenovanji poudarili ženski referenčni spol, pojavila nova strategija: ženski nanosnik se lahko izraža z obliko povedka (-l oblika ali kratka pridevniška oblika v povedkovni funkciji), ali redkeje s levim prilastkom znotraj samostalniške zveze.

3.2.1 V ruski jezikoslovni literaturi je na pojav izražanja ženskega nanosnika z obliko povedka opozoril sintaktik Aleksej M. Peškovski (1878–1933):¹⁷

- 14.) rus. Сюда приехал-а вице-президент ... английской рабочей партии Фрида Атлин. (Peškovski 1938: 192).
slvn. Sem je prispela podpredsednica ... angleške delavske stranke Frida Atlin.

Akademska slovnica iz leta 1960 je zglede rabe, kot je *Директор школы уже пришла* ('Ravnateljica je že prišla') pripisala pogovorni rabi, in je dala prednost formalnemu ujemanju, pri katerem se oblika povedka ne glede na referenčni spol ravna po moškem oz. morfološkem spolu dvospolskega poimenovanja *Директор школы уже пришел* (Грамматика русского языка АН СССР 1960: 512). Raziskava rabe ruščine *Русский язык и советское общество* (Ruski jezik in sovjetska družba – v nadaljevanju RJSO), ki jo je v letih 1963–1964 organiziral Inštitut ruskega jezika Sovjetske Akademije znanosti, je pokazala, da se dejanska raba razlikuje od opisa iz Akademske slovnice. Eno izmed anketnih vprašanj, na katero je odgovorilo 3780 vprašanih različnih starosti, izobrazb in poklicev, je bilo, ali bi v stavkih, ki se nanašajo na žensko osebo, raje uporabili *Врач пришел* ali *Врач пришла* ('Zdravnica je prišla') in prav tako *Управдом дом выдал справку / Управдом выдала справку* ('Upravnica je izdala potrdilo'). Pri obeh izbirah

¹⁶ Zanimivo je, da se je po oktobrski revoluciji zmanjšala pogostost rabe zloženek tipa *женщина-врач, женщина-редактор*, ki je bila dokaj razširjena na koncu 19. stoletja (Mučnik 1970: 223). Glede zmanjšanja rabe tovrstnih poimenovanj glej nadaljevanje besedila.

¹⁷ Peškovski je izražanje spola z -l oblikami opisal kot potrebo po rabi glagolskih oblik ženskega spola (Peškovski 1938: 192).

se je večina odločila za pomensko ujemanje z žensko obliko na *-l*.¹⁸ J. A. Mučnik, ki je pri omenjenem projektu vodil skladske raziskave, je v svoji poznejši študiji zapisal, da je raziskava potrdila, da se je označevanje ženskega nosnika s pomočjo *-l* oblik in kratkih pridevnikov zelo razširilo ter postalo del knjižnega jezika. Ta tip ujemanja v nasprotju s stališčem iz Akademске slovnice ni omejen na pogovorno rabo in stavki tipa *Организатор поставила вопрос* 'Organizatorica je zastavila vprašanje' se redno pojavljajo tako v govorjenem jeziku kot v zapisanem leposlovnem, publicističnem, znanstvenem ali poslovnem stilu (Mučnik 1971: 226). Naj omenimo, da sta po omenjenem projektu še dve raziskavi preverjali, ali bi se govorniki pri označevanju ženskega referenčnega spola odločili za pomensko ujemanje (*Врач пришла*) ali za formalno ujemanje (*Врач пришел*). V raziskavah Graudina idr. 1976 in Gerasimova 2017 se je še več izprašancev kot pri RjiSO odločilo za pomensko ujemanje z žensko *-l* obliko, kar potrjuje, da se je ta tip izražanja spola nosnika z obliko povedka dejansko uveljavil kot legitimni del knjižnega jezika.

Pri tovrstnih raziskavah se ne zdi odveč opozoriti, da pri stavkih *Врач пришел* in *Врач пришла* ne gre za konkurenčno opozicijo, saj stavka nista konkurenčni sopomenki: možnost z žensko *-l* obliko (*пришла*) s svojo izrazito referenčnostjo poudarja ženski referenčni spol, medtem ko ima stavek z moško *-l* obliko (*пришел*) dve možni interpretaciji: 1) Prišel je zdravnik (spol ni pomemben in je nezaznamovan);¹⁹ 2) Prišel je zdravnik, ki je moški.

Naj dodamo, da pomensko ujemanje z žensko obliko povedka ni povsem odpravilo problema izražanja ženskega nosnika pri dvospolskih poimenovanjih. Prvič, tovrstno izražanje deluje zgolj v primerih z analitičnimi povedki, ki vsebujejo *-l* oblike (s preteklikom ali pogojnikom) ali kratke pridevnike v povedkovni rabi. Spolske korelacije ne morejo izražati oblike sedanjika (15) in prihodnjika (16, 17):

- 15.) rus. **Врач ходит** по кабинету и что-то нервно говорит.
slvn. Zdravnik/zdravnica hodi po kabinetu in nekaj živčno govori.
- 16.) rus. **Врач будет принимать** пациентов по пятницам.
slvn. Zdravnik/zdravnica bo sprejemal/-a paciente ob petkih.
- 17.) rus. В пятницу **врач осмотрит** пациента.
slvn. V petek bo zdravnik/zdravnica pregledal/-a pacienta.

Drugič, pomensko ujemanje s povedkom izraža razliko med spoloma nosnikov pri stavkih, pri katerih ima poimenovalna samostalniška zveza funkcijo imenovalniškega osebka (*Врач пришла*); v drugih neimenovalniških sklonih (Я передал врачу результаты анализов 'Dal sem zdravniku/zdravnici izvide') pa razlika med moškim in ženskim

¹⁸ Pri stavku *Врач пришел/пришла* se je za pomensko ujemanje z žensko *-l* obliko odločilo 51 %, pri *Управдом выдал/выдала* pa je bil delež v prid pomenskega ujemanja še višji, 60 % (RjiSO 1963: 20–23; Mučnik 1971: 228–229), formalno ujemanje je pri prvem stavku izbralo 38, 6 %, pri drugem 33 %, ostali vprašani se niso mogli odločiti.

¹⁹ Slovnico naravo spola in nezaznamovano rabo moških oblik potrjuje vzporednica z vidsko opozicijo, na katero opozarja Krvina (2019).

nanosnikom ni razvidna. V teh primerih je spol ženskega nanosnika možno izraziti z dodajanjem desnega prilastka (najpogosteje priimka), ki udeleženca konkretizira:

18.) rus. Я передал результаты анализов **врачу Ивановой**.

slvn. Dal sem izvide **zdravnici Ivanovi**.

Druga možna rešitev, če želimo poudariti ženski referenčni spol, je uporaba zloženke *женщина-врач*, ki se je glede na statistiko rabe v Ruskem nacionalnem korpusu uporabljala predvsem v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja (tj. v obdobju do oktobrske revolucije):

19.) rus. **Женщине-врачу** посылают приглашение прибыть в управу.

(Saltikov Ščedrin 1886-1887, NKRJ)

slvn. Zdravnici pošiljajo vabilo, naj pride na upravo.

Danes je raba omenjene zloženke stilno zaznamovana kot del uradnega in zapisa-nega registra.

3.2.2 V vseh omenjenih raziskavah (RjiSO 1963, Graudina idr. 1976 in Gerasimova 2017) se je preverjalo, ali bi se lahko ženski referenčni spol v samostalniški zvezi izrazil z žensko obliko levega prilastka v poimenovanjih tipa *наша врач, эта врач, хорошая врач*. Raziskave so pripeljale do ugotovitve, da je skladijska povezava levega prilastka in jedra, ki označuje položajno poimenovanje, drugačna od skladijskega odnosa med osebkom in povedkom. Raba ženske oblike prilastka znotraj samostalniške zveze, ki bi označevala ženskega nanosnika se uporablja zgolj v redkih kontekstih v pogovorni rabi. V 60-ih in 70-ih se je po anketah RjiSO in Graudina idr. za možnost *новая врач* odločilo od 25% do 31%, večina vprašanih (69 % – 70 %) se je ne glede na spol nanosnika odločila za formalno ujemanje – *новый врач*. V nedavni raziskavi Gerasimove se je razlika v prid formalnemu ujemanju povečala še bolj – raba zveze *новый врач* je izbralo 92, 14 % (Gerasimova 2017: 57).

Druga pomembna ugotovitev je, da je možnost rabe ženske oblike prilastka ob dvospolskih poimenovanjih odvisna od tipa prilastka in od stavčne vloge, ki jo opravlja samostalniška zveza. Možnost izražanja referenčnega spola s pomočjo levega prilastka je v samostalniških zvezah pogostejša pri svojilnih zaimkih (*наша врач, моя врач*) in kazalnih zaimkih (*эта врач*), razmeroma obrobna pri kakovostnih pridevnikih (*хорошая врач, известная врач*) in posebej vprašljiva pri vrstnih pridevnikih, ki ob samostalnikih nastopajo v stalnih besednih zvezah, npr. *зубной врач* (zobozdravnik/-ica) in *главный редактор* (urednik/-ica) (Skoblikova 1971, Ljutikova 2015, Gerasimova 2017, Arsenijević 2018, Kustova 2018).

Na podlagi ankete desetih govorcev ruščine smo ugotovili, da anketiranci kot bolj sprejemljivo ocenjujejo rabo *наша врач*, če samostalniška zveza opravlja funkcijo imenovalniškega osebka. Polovica vprašanih je zgled (20) ocenila kot povsem sprejemljiv v pogovornem jeziku, zgolj en anketiranec ga je ovrednotil kot neuporabnega:

20.) rus. **Наша врач** вышла из зала.

Kot manj sprejemljiva je bila ocenjena rabe *наша врач* v funkciji povedkovega določila. Polovica vprašanih je rabo (21) ocenila kot povsem nesprejemljivo, dva anketiranca sta jo ovrednotila kot delno sprejemljivo v pogovornem jeziku:

21.) ?Анна Петрова – **наша врач**. ← Анна Петрова – **наш врач**.

Pogostejšo izbiro moške oblike je mogoče razložiti s tem, da je spol nanosnika že izražen v imenovalniškem osebku. Pri (21) gre poleg tega za pripisovalni stavek oz. tip, pri katerem je v ruščini pogostejša raba moških poimenovanj.

Vsi vprašani so ocenili kot popolnoma nesprejemljivo rabo ženske oblike prilastka v primerih, ko ima samostalniška zveza vlogo neimenovalniškega udeleženca:

22.) *Анна Петрова была **нашей врачом**. ← Анна Петрова была **нашим врачом**.

23.) *Ты дал письмо **нашей врачу?** ← Ты дал письмо **нашему врачу**.

Za sklep naj povemo, da tip skladenjskega izražanja spola nanosnika ni značilen za slovenščino, ki **ženski referenčni spol** izraža s feminativi. Edina izjema, pri kateri je mogoče zaslediti možnost izražanja spola nanosnika z nadzorovanimi besedami, je samostalnik *vodja*, ki nima ustrezne ženske poimenovalne oblike.²⁰ Naj omenimo, da ta samostalnik pozna veliko manj omejitev pri tipih ujemanja kot ruski dvospolski samostalniki tipa *врач, гид, директор*. Ženski referenčni spol se lahko izraža tako z analitičnimi *-l* oblikami povedka (24) kakor tudi z ženskimi oblikami prilastkov (25). V nasprotju z rus. **зубная врач, *с зубной врачом* se ženske oblike prilastkov lahko pojavljajo tudi pri vrstnih pridevnikih (25) in v neimenovalniških sklonih:

24.) slvn. **Obe vodji sta bili uspešni.**

25.) slvn. Z **umetniško vodjo** Marinko Postrak sva se pogovarjala o prihodnjih projektih v gledališču in moram priznati, da gre za odlična dramska besedila. (Gigafida).

4 Zaključek

Prispevek obravnava razlike pri izražanju ženskega referenčnega spola v ruščini in slovenščini. V pripisovalnih stavkih, ki se nanašajo na ženskega nanosnika, se v ruščini v povedkovem določilu pogosto uporabljajo moška poimenovanja, kar za slovenščino ni značilno.

Ker ima ruščina manj feminativov, se pri nekaterih položajnih poimenovanjih uporabljajo t. i. dvospolski samostalniki, ki sodijo v prvo sklanjatev in se lahko nanašajo na nanosnike obeh spolov. Pri teh samostalnikih se ženski referenčni spol lahko izraža z analitičnimi oblikami povedka (*-l* oblikami in kratkimi pridevniki v povedkovniški vlogi). Ženski nanosnik se redkeje v ruščini izraža z obliko levega prilastka ob dvospolskem

²⁰ Glede različnih poskusov, da bi v rabo vpeljali tvorjenko, ustreznico moškega samostalnika *vodja*, glej P. Weiss 2014.

samostalniku, posebej kadar ta zveza izraža stalno poimenovanje (vrstni pridevnik + samostalnik). V tem primeru prevladuje formalno ujemanje – obliko prilastka določa moški morfološki spol oz. to, da se dvospolski samostalnik uvršča v prvo sklanjatev.

Slovenščina pri večini položajnih poimenovanj za ženske nosilke uporablja tvorjenke, zato je izražanje referenčnega ženskega spola z nadzorovanimi besedami (povedkom ali prilastkom) dokaj nenavadno. Izjema je samostalnik *vodja*, ki tako kot ruski samostalnik dopušča možnost izražanja ženskega nanašalnika s povedkom (*Vodja je prišla*), vendar referenčni spol izkazuje tudi z obliko prilastka (*naša vodja*, *umetniška vodja*), in to tudi v neimenovalniških sklonih (*Projekt smo oddali umetniški vodji*).

VIRI IN LITERATURA

- Boban ARSENIJEVIĆ, 2018: A structural account for nouns allowing double agreement options in Russian. Predstavitev na TheGEN Leibniz-Zentrum Allgemeine Sprachwissenschaft. Berlin.
- Greville G. CORBETT, 1991: *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greville G. CORBETT, 2010: Agreement in Slavic. *Glossos* 10. 1–55.
- Aleksandra DERGANČ, 2017: Poimenovanja za ženske nosilke poklicev in položajev v slovenščini in ruščini. *Jezikoslovni zapiski* 23/2. 125–30.
- GigaFida, korpusna besedilna zbirka. Na spletu.
- Domen KRIVINA, 2019: Nezaznamovanost nedovršnika v slovenščini kot vzporednica nezaznamovanosti moškega spola. *Slavistična revija* 67/2. 159–170.
- Tatjana MARVIN, 2019: O predvidljivosti slovnične kategorije spola v slovenščini. *Slavistična revija* 67/2. 151–158.
- Robert A. ROTHSTEIN, 1980: Gender and reference in Polish and Russian. *Morphosyntax in Slavic*. Ur. C. V. Chvany, R. D. Brecht. Bloomington: Slavica Publishers Inc.
- Saška ŠTUMBERGER, 2015: Veränderungen in der gesellschaftlichen Stellung von Frauen in Slowenien seit 1991: Personenbezeichnungen im Wörterbuch Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (2012). *New Approaches to Gender and Queer Research in Slavonic Studies*. Ur. D. Scheller-Boltz. Wiesbaden: Harrasowitz. *Die Welt der Slaven* 59. 101–9.
- Irina M. TOMINEC, 2015: Russian and Slovenian: Linguistic deviations in Russian under the influence of Slovenian as a dominant language = Ruščina in slovenščina: jezikovna odstopanja v ruščini pod vplivom slovenščine kot jezika okolja. *Jezikoslovni zapiski* 21/2. 159–89.
- Mladen UHLIK, Andreja Žele, 2016: Primerjalna analiza dveh tipov stavčnih zgradb s povedkovim določilom v slovenščini in ruščini. *Slavistična revija* 64/3. 385–400.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (zbirka Razprave FF).
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (Poudarek na povedkovniku in členku). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.

- Peter WEISS, 2014: Vodkinja. *Jezikoslovni zapiski* 20/2. 163–67.
- Виктор В. ВИНГРАДОВ (ред.), 1960: Грамматика русского языка АН СССР. т. 1, ч. 1, Изд. 2. Москва: Наука.
- [Viktor V. VINOGRADOV (red.), 1960: *Grammatika russkogo jazyka AN SSSR*. t. 1, č. 1, Izd. 2. Moskva: Nauka.]
- Анастасия А. ГЕРАСИМОВА, 2017: Рассогласование по роду в русской именной группе: квантитативное исследование. *Rhema*. Рема 4. 51–60.
- [Anastasija A. GERASIMOVA, 2017: Rassoglasovanie po rodu v ruskoj imennoj gruppe: kvantitativnoe issledovanie. *Rhema*. Reма 4. 51–60.]
- Людмила К. ГРАУДИНА, Виктор А. ИЦКОВИЧ, Лия П. КАТАЛИНСКАЯ, 1976: *Грамматическая правильность русской речи: Опыт частотно-стилистического словаря вариантов*. Москва: Наука.
- [Ljudmila K. GRAUDINA, Viktor A. ICKOVIČ, Lija P. KATALINSKAJA, 1976: *Grammatičeskaja pravil'nost' ruskoj reči: Opyt častotno-stilističeskogo slovarja variantov*. Moskva: Nauka.]
- Леонид Л. ИОМДИН, 1980: О русских существительных так называемого общего рода. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка* 5. М. 1980. 456–61.
- [Leonid L. IOMDIN, 1980: O russkih suščestvitel'nyh tak nazyvaemogo obščego roda. *Izvestija AN SSSR. Serija literatury i jazyka* 5. M. 1980. 456–61.]
- Галина И. КУСТОВА, 2018: Прилагательное. *Материалы к корпусной грамматике русского языка. Выпуск III. Части речи и лексико-грамматические классы*. Санкт-Петербург: Нестор-История. 40–107.
- [Galina I. KUSTOVA, 2018: Prilagatel'noe. *Materialy k korpusnoj grammatike russkogo jazyka. Vypusk III. Časti reči i leksiko-grammatičeskie klassy*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija. 40–107.]
- Август Б. КОПЕЛИОВИЧ, 1997: *Именная категория лица в ее отношении к грамматическому роду*. Владимир: ВГПУ.
- [Avgust B. KOPELIOVIČ, 1997: *Imennaja kategorija lica v ee otnošenii k grammatičeskomu rodu*. Vladimir: VGPU.]
- Екатерина А. ЛЮТИКОВА, 2015: Согласование, признаки и структура именной группы в русском языке. *Русский язык в научном освещении* 30. 44–74.
- [Ekaterina A. LJUTIKOVA, 2015: Soglasovanie, priznaki i struktura imennoj grupy v russkom jazyke. *Russkij jazyk v naučnom osveščeenii* 30. 44–74.]
- Иосиф П. МУЧНИК, 1971: *Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке*. Москва: Наука.
- [Iosif P. MUČNIK, 1971: *Grammatičeskie kategorii glagola i imeni v sovremenom russkom literaturnom jazyke*. Moskva: Nauka.]
- Национальный корпус русского языка (НКРЯ). [Nacional'nyj korpus russkogo jazyka (NKRJa).] Na spletu.
- Михаил В. ПАНОВ (ред.), 1968: *Русский язык и советское общество: Социологическое лингвистическое исследование. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка*. Москва: Наука.
- [Mihail V. PANOV (red.), 1968: *Russkij jazyk i sovetskoe obščestvo: Socilogo-lingvističeskoe issledovanie. Morfologija i sintaksis sovremenno russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Nauka.]

- Александр М. ПЕШКОВСКИЙ, 1938: *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва: ГУПИ.
- [Aleksandr M. PEŠKOVSKIJ, 1938: *Ruskij sintaksis v naučnom osveščeni*. Moskva: GUPI.]
- Дмитрий В. СИЧИНАВА, 2011: Род. *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики. На правах рукописи*. Москва. На spletu.
- [Dmitrij V. SIČINAVA, 2011: Rod. *Materialy dlja projekta korpusnogo opisanija russoj grammatiki*. Na pravah rukopisi. Moskva. Na spletu.]
- Елена С. СКОБЛИКОВА, 1971: *Согласование и управление в русском языке*. Москва: Просвещение.
- [Elena S. SKOBLIKOVA, 1971: *Soglasovanie i upravljenje v rusском jazyke*. Moskva: Prosvješćenie.]
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 2014 (Slovarji).

SUMMARY

The article focuses on some characteristics of gender marking in the case of professional designations in Russian and compares them with their Slovenian equivalents. In Russian sentences with attributive meaning, the use of masculine forms in subject complement is more frequent than in Slovenian.

Since Russian feminatives are less productive than Slovenian ones, in some professional designations Russian uses “hybrid nouns” that can refer to both genders despite belonging to the first declension. The female referent in this case can be marked by analytical forms of the predicate (*Врач пришла* 'The doctor arrived'). This type of agreement is less frequent in the case of noun phrases with modifiers (*наша врач* 'our doctor', *хорошая врач* 'a good doctor'), where, though the referent is a woman, the masculine form is preferred. In Slovenian, the referential gender is most commonly marked by feminine derived nouns, so its marking with analytical predicate forms is not typical. The only exception is the noun *vodja* 'leader', which lacks a feminative, and for that reason licenses the gender marking of the referential gender with its syntactical targets—predicate verbs (*Obe vodji sta prišli* 'Both leaders arrived') as well as modifiers within the framework of noun phrase (*naša vodja* 'our leader', *umetniška vodja* 'art director'). In contrast to Russian equivalents, the feminine forms of the modifier are used in non-nominative cases as well (*Projekt smo oddali umetniški vodji* 'The project was submitted to the art director').